

TISZA ISTVÁN EMLÉKE.

A DEBRECZENI TISZA ISTVÁN-SZOBOR-
BIZOTTSÁG 1921. ÉVI OKTÓBER 31-ÉN
TARTOTT ÜNNEPÉN

DR. SZENTPÉTERI KUN BÉLA
EGYETEMI TANÁR

B E S Z É D E .

ÁRA 20 KORONA.

*

A JÖVEDELEM A DEBRECZENI
TISZA ISTVÁN-SZOBOR-ALAPÉ.

DEBRECZEN, 1922
HEGEDÚS ÉS SÁNDOR IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T.
KÖNYVNYOMDÁJA.

Mélyen tisztelt közönség !

Aki valamely nagy eszme szolgálatára szánta el magát, ha annak érdekében munkára szólítják, nem válogathat a feladatok közt, hanem kötelessége teljesíteni a rábízottakat, még azt tudva is, hogy minden erejének megfeszítésével sem számíthat a kívánt sikerre.

Tisza István, mikor földi része összeomlott, a nagy költő reá is illő szavai szerint egy éltető eszmévé finomult: a magyar egyenességnek, a magyar keménységnek, a magyar nemzeti öntudatnak, a magyar nemzeti szebb jövőbe vetett rendületlen hitnek a mostani gyászos időkben igazán egyedül éltető eszméjévé. Ennek az eszmének: a Tisza István-eszmének legkisebb, de a megdicsőült vezértől tanult kötelességteljesítésre kész katonája, mikor alig egy héttel előbb felszólítást kaptam a mai nagy ünnepen beszéd mondására, nem háríthattam el ezt a terhes, de gyönyörűséges igát magamról. Ám tudnom kellett azt is, hogy igazi ünnepi beszédet, méltót az itt egybegyűlt díszes közönséghez, méltót a Tisza István mindnyájunk előtt szent emlékeztetéséhez, mondani nem tudok. Kérve-kérem, elégedjenek meg néhány töredékes gondolattal arról a kérdésről, lehet-e és keli-e emléket állítanunk itt Debreczenben Tisza Istvánnak.

1. Mert emléket akárkinek, a legnagyobbnak is, csak ott való állítani, ahol a lelke otthon van. eszménvei megértést és követést találnak. Másképp az emlék-állítás csak pusztá cifraság, sőt talán képmutatás.

Itthon van-e Tisza István nagy lelke miközöttünk? Méltó-e hozzánk, hogy Tisza Istvánnak, Őbenne az ő eszméjének tiszteletére emléket állítsunk?

Különös ezt kérdezni is itt. Hát nem magától értődő, hogy a magyar nemzeti eszme nagy hőségnek és vértanujának emléke ott álljon az ország minden számottevő helyén, kivált meg a szinmagyarság metropolisában, melynek gyökeres lakosságát a sajátos nemzeti tulajdonságok hordozójának nem alap nélkül hirdetik?

Sehol a világon nem merülhetne fel ilyen kétség, de mi, szegény Magyarország, a paradoxonok országa vagyunk. Itt minálunk, nem hiába voltunk Európa keleti felében a nyugati műveltség védő bástyája, nem olyan természetesek az igazságok, mint más, szerencsésebb viszonyok közt élő országokban.

Minálunk a jog védelme nem egyszer tűnt fel úgy, mint támadás a törvényes rend ellen ; a hazafihűséget mód volt hűtlenségnek bélyegezni ; a nemzeti eszmények igaz szolgálata akárhányszor olyan színben jelent meg, mint szembeszállás a nemzeti törekvésekkel ; a valódi demokrácia itt arisztokratikus szempontok szerint igazodott és a helyesen értelmezett szabadelvűség a nemzeti erők konserválására törekedett, a nemzet legnagyobbjai pedig rendszerint nem a fent és lent egyaránt kiérdemelt magasztalás között, hanem szomorú számkivetésből vagy erőszakos halál után jutottak el a Pantheonba. Minálunk nem szokatlan, hogy nagy embereink ellen épen azok lobognak legádázabb szenvedéllyel, akik ugyanazoknak az eszméknek, amelyekért e nagyok küzdenek, a leglelkesebb és legtürelmetlenebb harcosai.

Tisza István egyéniségét, politikai szerepét, a magyar nép lelkében elfoglalt helyét is csak a mi századok óta fennálló felemás helyzetünknek, a minálunk otthonos különösen hangzó igazságoknak világosságánál lehet megérteni.

2. Tisza Istvánnak legjobban szembeötlő tulaj-

donsága, hogy minden vonatkozásában tökéletesen magyar volt. Nemcsak lelki alkotása és egész érzésvilága szerint, hanem még inkább lángoló hazafisága és minden gondolatán uralkodó fajszeretete miatt. Gyönyörködött más nagy nemzetek kiváló tulajdonságaiban s hatalmas intézményeiben, tisztelte a kötelességtudásban és nemzeti öntudatban példaképül szolgáló németet, csodálta az anyagi erejével s fejlelt intézményeivel uralkodó angolt, de a maga gyöngébb, elmaradottabb nemzetének világtörténelmi hivatásában rendületlenül hitt, elkövetkezendő nagyságát bízvást remélte s nemzete boldogságáért — óh ez nem volt szólam — kész volt menni a golyó és akasztófa elébe, abban a szent fanatizmusban, hogy „ha a magyar nemzetnek valami kell, akkor azt, hogy nem lehet, nem szabad mondani.“

És ez a minden ízében kemény magyar ember — íme egy jellegzetesen magyar paradoxon — egész erejével szembeszállt a — valljuk meg, bizony nagy részében osztrák-német szellemű — közös hadsereget a nemzeti hadsereg gyönyörű jelszava alatt, ért támadásokkal, a magyar nemzet érdekében, a magyar nemzeti jövő biztosításáért. Ő ugyan — ezt ma már jól tudjuk — mindent elkövetett, hogy megmentse nemzetét a végzetessé válható háborútól, még akkor is, amikor 1914-ben minden más döntő tényező a fegyveres megoldás mellett foglalt állást, ám — sokkal előbb, mint mások — tisztán látta, hogy a háború veszedelme már évek óta fenyegetett. A nemzete sorsán aggódás nemes gyötördése kényszerítette, hogy a haderő kifejlesztéséért, a háborúra felkészültség biztosításáért minden esz közt felhasználjon, minden áldozatot meghozzon. Azt pedig, mint a helyzet alapos ismerője, nem remélhette, — hogy a közös hadseregnek az uralkodó akarata ellen megbontásával ez a felkészültség megfelelő lehessen. Egyébként is úgy ítélte meg a jövőt, hogy az erős — ámbár közös-hadsereggel védett Habsburg-monarchiában a döntő szó hova-

tovább a magyar nemzeté leszén. Nem volt ez hin ábrándozás, mert ezt a véleményyt az 1867. óta tapasztalt fejlődés — minden közbeeső sérelem mellett is — alaposan támogatta. Akkor tehát, amidőn a nemzet teljes függetlensége helyett az uralkodóházzal egyetértést s az ennek uralma alatt levő másik állammal kapcsolatban maradást választotta politikai irányául: a magyar nemzet jövője számára a függetlenségnél többet, más népek feletti elsőséget akart biztosítani.

3. Ám azt, hogy a kettős monarchia súlypontja Magyarország legyen, csak úgy lehetett remélni, ha a magyarság nem csupán számbeli viszonylagos többségével és egységes nemzeti kultúrájával, hanem politikai érettségével és erkölcsi súlyával is követelheti a maga számára az elsőséget. Nemcsak, — de a már elért helyzetét is csak akkor tarthatja vala meg, ha alkotmányos élete a fényes múlthoz méltó komoly és előkelő marad. Hiszen ott leselkedtek a másik államban — gyakran igen magas \ és nagyhatalmú helyen — az egységes császári birodalom soha ki nem ábrándult képzeltgői, akiknek malmára semmi sem hajtotta jobban a vizet, mintha azt hirdethetik, hogy az egész magyar alkotmányosság pusztá gyermekjáték, üres és értelem nélkül vaió szavazások hosszú sorozatával megakadályozására az ügyek eldöntésének. Ebből áll elő ujjabb paradoxon: a nemzeti vívmányok kicsikarásáért megindított obstrukciónak minden eszközzel, még a fennálló szabályok megsértése árán is, kérlelhetetlen letörésére Tisza István nemzeti érdekből vállalkozott, mert a parlament zavartalan működésének biztosítását a magyar nemzeti önállóság és alkotmányos szabadság elengedhetetlen feltételének tudta.

4. Tisza István, az inkarnátus magyar, liberális és demokrata is csak magyar módra lehetett. Nem az ismeretlen iránt érzett ösztönszerű ellenszenv, — amely bizony tudtunk nélkül is sokszor irányítja lépteinket — hanem a nagyon jól ismert-

nek minden oldalról alapos megfontolása indította Tiszát az általános választójog elleni szívós ellentállásra. Azt, amit ebből folyóan ráfogtak, hogy ellensége a szegény munkásosztálynak, Geszten tudnák legjobban megcáfolni. Való csak az, hogy a szociáldemokráciát két vonatkozásban keményen elítélte: a nemzetköziségért, meg az osztályharc alapul vételéért. Őnála a nemzeti érzés ur volt minden más felett, ezért kárhóztatott minden nemzetköziséget s a magyar nemzetnek minden osztályát, faját, felekezetét egy táborba szólította a bármely oldalról fenyegető nemzetköziség ellen. Ő keresztényen volt igazán, Jézus Krisztus tanításának hű követője, már pedig : „jézusi szeretet és osztálygyűlölet áthidalhatatlan ellentétben vannak egymással“. De viszont vallja, hogy „mindaz, ami az emberi méltóságot a szegény emberben elismeri s őt emberi életviszonyokhoz juttatni törekszik, jézusi dolog“, meg hogy „a munkásosztály sorsának javítását állami és társadalmi eszközökkel elérni akarás értelmében szocialistáknak kell lenni mindnyájunknak“. Nem is azért hadakozott ő az általános választójog ellen, mintha a szocialistákat ki akarta volna zárni a parlamentből, — hiszen épen az ipari munkásokat kívánta a választójog kiterjesztésében első helyen részesíteni — hanem azért, mert a parlamentarizmus létfeltételének azt tekintette, hogy „a készség, tehetség, erkölcsi érték tekintetében leg-erősebbek álljanak előtérben“. A parlamentarizmus eme létfeltételét féltette a valóban általános, azaz a nép minden rétegeire egyaránt kiterjedő választójogtól. Sokan voltunk egyébként hű követői is, akik ebben a kérdésben erőteljes állásfoglalását nem tudtuk helyeselni Sokan voltunk, akik «ugy véltük, hogy a faluk földhöz ragaszkodó magyar mezei munkás népét nem kell kizárni abból a jogból, amelyet a könnyen költöző s egy helyben lakva sem mindig gyökeresen magyar érzésű, sőt egyenesen nemzetköziségre nevelt városi munkásság megnyerhet. Sokan voltunk, akik a magyarság, sza-

badság, a választásokon a tisztább erkölcsök érvényesülése, a parlamentben a nemzet minden rétegének nyílt szóhoz juthatása érdekében kívántuk az általános választójogot. Ma már lehetetlen nem látnunk, hogy Tisza István épen ugyanezeknek a törekvéseknek érdekében vetette magát gátul az általános választójog elé — és neki volt igaza. Valóban Tisza a demokrácia klasszikus kormányformáját, a parlamentarizmust és így végsőleg magát a demokráciát védelmezte a demokratikus általános választójog ellen.

5. Gyakran előfordul ma az a kérdés, vajjon egyáltalán szabadelvű volt-e Tisza István. Bizonyos, hogy ő magát annak tartotta és sokáig szabadelvűnek nevezték a pártol, amelynek tagja, majd vezére volt. Ám az is bizonyos, hogy azoknak szemében, akik — mint ő mondta — kis katekizmusból tanulták a szabadelvűséget, Tisza István nem volt liberális. Azonban az olyan liberalizmus, mely az érvényesülés lehetőségének teljes szabadságát kívánná biztosítani, mely a „gyengék iránti közönyösséget írja zászlajára“ — Magyarországon, melyet „a felekezeti, nemzetiségi és osztálygyűlölet ezer darabra széttagolt“, — nem is foglalhat helyet és ilyen itt veszedelmes, romboló hatású szabadelvűséget nem is akar minálunk egyetlen komoly tényező sem. Magyarországon a liberalizmus nem lehet más, mint mindenkit egyformán védelmező szeretet, jogtiszteltetés és türelem, mely mindenkinek lehetőleg ad, de senkitőit nem vesz el semmi jogot.

Tisza István az osztálygyűlöletet nemcsak kárhoyztatta, de nem is érezte. Azonban a maga fajtáját, a maga osztályát természetesen a legjobban szerelte. Mint maga is szenvedélyes és igazán hozzáértő mezőgazda, a földbirtokos osztály érdekeit látta és értette meg legtisztábban, azét a földbirtokos osztályét, amelyen fordult meg 1848-ig az egész magyarság sorsa és amelynek jelentősége a mi túlnyomóan földből élő nemzetünknel, ahol igazán akié a föld, azé a haza, ma is elvitázhatatlanul

elsőrendű. Ennek az osztálynak erősítése, támogatása, a gazdaságilag erősebb, de nemzeti szempontból gyöngébb vagy épen nem magyar elemekkel szemben védelmezése folyvást szeme előtt lebegett. Ezért ellenezte az önálló vámterületre áttérést is, mert úgy hitte, hogy az állami önállóság ezen diszes mutatója nagy bajoknak lenne okozója, mert az átmenettel járó rázkódtatásokat a régi magyar földbirtokos sínylené meg. Íme újabb paradoxon : megint egy magyar nemzeti vívmány, amelyet ugyancsak magyar nemzeti szempontból komoly alappal lehet ellenezni és egy a régieket védő, tehát konzervatív megfontolás, mely az állami elhatározást az egyén boldogulásának liberális szempontja szerint kívánja irányítani.

De a régi magyar földbirtokososztály megvédése és erősítése nemcsak általán a magyarságnak, hanem a magyar szabadelvűségnek védelmét és erősítését jelenti. Ez az osztály — bármennyire idegenkedik is a radikális eszméktől — sokkal inkább tiszteli a nemzeti szabadelvű megújulást megalkotó atyái emlékét, semhogy a minden liberalizmus elleni elfogult gyűlöletnek utat tudna engedni. Ez az osztály, ha maradinak gúnyolják is a könyvpolitikusok, megért és támogat minden józan haladást és ez az osztály, amint idegen maradt a felforgató iránytól, hatalmas sziklaként állt ellen bármely, akár aulikus, akár demagóg reakciónak. Tisza István jól látta, amit most már mi is láthatunk, hogy Magyarországon a szabó del vűség uralma addig tart, ameddig konzervatív régi földbirtokos elemnél van a politikai döntő szó.

6. Vallási *téren* is csak úgy volt liberális Tisza István, ha a szabadelvűséget a szeretet, türelem, más jogának elismerésére készség értelmében veszem. Keményen elítélte a vallástalanságot, melyre csak „szellemi felületesség és félműveltség visz“ és mélyen, őszintén hitt Istenben, akire hivatkozott minden alkalommal, ha akár jóvoltát lehet magasztalni, akár a ránk ruházott csapás elviselésének

kötelességére kell figyelmeztetni. Tiszteletben tartotta a dogmákat, melyek „pozitív sarkoszlopai az emberi gondolkodásnak s ha talán akadályául szolgálnak a haladásnak, de legalább biztos zálogául az emberiség nagy tömege lelki egyensúlyának“. Állhatatosan ragaszkodott a maga vallásához, amelynek mezét ő sem „megszokott öltöny gyanánt vette fel“, de követelte mindenki számára s a reformáció legnagyobb vívmányának tartotta az egyéni meggyőződés követhetését, mert semmit sem talált borzasztóbbnak; mintha az ember hit nélkül imádkozva, hazudni kénytelen az Isten előtt. Híven szolgálta egyházát, melynek javára bármiféle munkát végezni sohasem vonakodott, féltő gonddal óvta annak jogait mindenkivel szemben és igyekezett terjeszteni annak szellemét. „Vájjon veszít-e vele a mai generáció, — kérdezi — ha módunkban áll kifejteni és belenevelni a sokat emlegetett nyakas és független kálvinista szellemet, ezt a talán sokszor kellemetlen, sokszor érdes, de független és szabad szellemet, melyre a jelenlegi generációnak oly égetően nagy szüksége van.“ Egyáltalán valóban mintául szolgálható követője Kálvinnak, akár az Isten akaratán megnyugvás predestinációs gondolatát, akár az önmagával és másokkal szemben egyaránt megkövetelt szigorú erkölcsi fegyelmet, akár a külső szokások egyszerűségében és a lélek mocsoktalanságában jelentkező puritánságot, akár a népszerűség-hajhászás módfeletti megvetését nézem.

És ez a szilárd, gerinces, vallását híven megtartó, egyházát buzgón szolgáló kálvinista magyar — de ez már nem is paradoxon — semmit sem ítél el kiméletlenebbül, mint a felekezeties elfogultságot és felekezeti türelmetlenséget. Szinte prófétának hatalmas hangja dörög a szavában, mikor utolsó egyházkerületi megnyitó beszédében „az összes magyar katolikusokhoz“ szólva, ezeket mondja :

„Hát ma, amidőn annyi ellenség környékez, ma, amidőn bármerre nézünk ebben az országban, benn és a határszéleken mindenütt ellenségeink

mozgolódását látjuk, ma, amikor, ha elég könnyelműek lettünk volna bármikor megfelelkezni arról, hogy mi magyarok milyen kevesen vagyunk és milyen sok ellenségtől vagyunk körülvéve, — ma, amidőn minden napi hír, minden napi jelenség, mindaz, ami körülöttünk lefolyik, csak újabb meg újabb memento erre a kemény igazságra, ma szabad-e nekünk, maroknyi magyaroknak, szükség nélkül, elháríthatatlan ok nélkül felvenni a felekezeti harcot egymás között, felemészteni legjobb erőinket olyan küzdelemben, mely bárhogy dőljön el, a magyar nemzeti ügynek csak gyöngítésére, csak kárára szolgál.“

7. Íme csak egy pár, nagyon is hézagos, nagyon is felületes vonás a Tisza István nagy egyéniségéhez: elég feleletet adni arra a kérdésre, hogy helyénvaló-e itt Debreczenben, mint a tiszántúli síkság főhelyén, emléket állítani öneki.

Ez a mi népünk épenúgy színmagyar, mint ő ; épenúgy a magyar nemzeti nagyság eszményét ápolja legszebb ábrándképül: ugyanaz a mérsékelt demokrácia, ugyanaz a nemzeti szempontokhoz igazodó liberalizmus, amely Tisza Istvánt jellemezte, irányítja e város és vidéke népének gondolkodását is. Ezt a mi népünket túlnyomó nagy részében még a foglalkozás azonossága, a termőföldhöz áhítatos ragaszkodás, még a vallás azonossága is hozzákapcsolja Tisza Istvánhoz. Ennek a mi népünknek tanuló fiai nagyobbára ugyanabban a kollégiumban szívják magukba a tudomány mellett a magyar nemzeti érzés, az istenfélelem és emberszeretet ígéit, amelyben ő tanult, — katonái pedig azokban a csapatokban hullatták vérüket a hazáért, amelyeknek parancsolója, buzdítója, gondozója, ha kellett még papja is Tisza István volt. Ha valahol, úgy itt itthon lehet a Tisza István szelleme, itt igazán helyén való a Tisza István emléke.

8. De nemcsak ezért kell itt emléket állítanunk Tisza Istvánnak. Nemcsak az eszmények közösségének bizonyosságául, hanem tévedésünk beismeré-

séül, nemcsak magasztalásul, hanem kiengesztelésül is.

Sehol sem értették úgy félre Tisza Istvánt, sehol sem voltak hozzá életében olyan igazságtalanok, mint ezen a helyen. Ha ott nem követték, ott támadták, ott gyűlölték, ahol az ő törekvései egészben vagy részben merő idegenek voltak ahol az övétől különböző vagy azokkal épen szembenálló ideálok lelkesítettek, az összbirodalom rajongói, a túlzó nemzetiségi izgatók, a nemzetközi munkásvezérek, az úgynevezett szabadgondolkodók vagy a felekezeti vakság gyűlölködői: ezt meg kell érteni, sőt természetesnek találni. Ám, hogy ugyanazoknak a céloknak — legfeljebb más úton és más eszközkei keresői, a fajban, vallásban, foglalkozásban, a gondolat- és érzésvilág fundamentumaiban édes testvérek tápláltak ellene ádáz haragot, végtelenül elszomorító.

9. Tisza Istvánról azt írja egyik legjobb ismerője, hogy jellemének, fogyatkozásainak is legfőbb kulcsa ez: hitt az eszmékben és hitt az emberekben. Ugyanazt el lehet mondani a Tiszántúl és közelebb Debreczen népéről. Ezt is az jellemzi, — erénye és hibája egyaránt — hogy hisz az eszmékben és hisz az emberekben. Ám ez a két hit, a Tisza István hite, meg ez a mi hitünk, egymástól nagyon különbözik.

A mi népünk hisz az eszmékben és valóban megható, amilyen becsületes hűséggel ragaszkodik apáról-fiúra, nemzedékről-nemzedékre ápolt kegyelettel a 48. eszméjéhez, a Kossuth apánk áldott nevében összefoglalt eszmékhez, mindenhez, amit 48-ban akartak vagy Kossuth apánk helyeselt. Hitt a nemzeti hadsereg, az önálló vámterület, a nemzeti bank eszméjében akkor is, amikor láthatta, hogy azok sem valósítják meg, akik évtizedeken át sürgették. Hit a demokrácia, a liberalizmus, az általános választójog eszméjében, anélkül, hogy azok mivoltával és következéseivel bővebben foglalkozott volna, hitt a szabadság eszméjében és

könnyedén elhitte, hogy a szabadságnak mindenki ellensége, aki a hatalom közelében van. Hitt egy egész sereg szebbnél-szebb eszmében és ahogy mondani szokás: a sok fától nem látta az erdőt,, erre is, arra is kapva a nemzeti jobblét után, nem látta a szűk, meredek és tekervényes ösvényt, mely a magyarság nagysága felé vezethette volna.

Tisza István látta ezt az ösvényt. Az az eszme, amelyben ő hitt: a magyar nemzet nagyság és boldogság eszméje volt. Hogy ennek az eszmének az útja ezidő szerint a kiegyezés és dualizmus útjával esik össze, arról meg volt győződve. De nála nem volt dogma a 67, sem a közösügy, meg a parlamentáris elv és a választójog korlátok közt tartása. Neki egyetlen egy dogmája volt, de ezt az egyet aztán az igazi dogmatikusok meg nem alkuvó kérelhetetlenségével sürgette : hogy a magyar nemzet jövő boldogságáért mindenkinek minden áldozatot meg kell hozni.

10. Az emberekben való hit is így különbözik egymástól. Ahogy Tisza minden eszmét egybe foglalt össze, úgy az emberekben is, mint összeségben, minden emberben hitt. Olyanformán, ahogy Petőfi mondja az apjáról:

Mert ő becsületes lelkű, igaz,
Azt gondola, hogy minden ember az.

Nem igazságtalan különféle mértékkel mérte hát az embereket, csak valamennyit hibás mérleggel, olyannal, amelyik többnek, jobbnak mutat a valónál, ellenfelet, barátot egyaránt. Bizonyára ez is fogyatkozás, ám az egybehasonlítás igazságos alapját nem semmisíti meg.

A mi népünk is hisz az emberekben, sajnos, nem minden emberben, hanem csak egyesekben, azokban, akik sima szóval vagy durva szájaskodással közelébe férkőznek, azokban, akik „szépen szavalni“ tudnak. Ez már veszedelmes fajtája a hibás mérésnek, mert egyenlőtlenségek okozója: a hízelgők, ámítók, törtetők előrejutásának előmozdítója. Külö-

nös és egyszersmind szomorú jelenség, hogy a mi magyarunk nem tud hinni egyáltalán az embertársainak, bizalmatlan azok iránt, akikkel együtt él, együtt dolgozik, hiszen ha tudna hinni, ha merne őszinte lenni, a három év előtti szörnyűségeket nem erőszakolhatta volna ránk egy vakmerő törpe kisebbség; ellenben hisz az olyan ügyesnek, akit talán akkor lát először, de tetsző beszédmódja, tartása vagy épen ruhája miatt megkedvelt. Szomorú jelenség, mert ha valaki általán jobbnak véli a valóságnál az embereket, legfelebb magának szerez keserű csalódást, míg az egyenlőtlen mértékkel mérés a közügyek intézésénél bosszulja meg magát. A figyelő embernek feltűnhetik, hogy a mi magyar népünk csak igen ritkán — s mennél demokratikusabb lesz a választási rendszer, annál ritkábban — küld a parlamentbe olyan képviselőt, aki közötté él, vele egy fajtájú, egy érdekű, egy nézetű. Azt is könnyű meglátni, hogy soha nem hallott nevű, ismeretlen származású, más fajhoz tartozó, merőben más világnézetű egyének játszva hódítják el a mi népünk szivei s ezek aztán a nekik oly hasznos megbízás elnyerhetéséért azokat rágalmazzák legkegyetlebbül, akiknek igazságától legjobban van okuk tartani. Hogy Tisza Istvánnak ellenzéke volt az Alföld magyar népe, mert szent naivitással őnála is magyarabb akart lenni, abban nincs semmi csodálatos. De hogy ezt a népet gyűlöletre lehetett fanatizálni Tisza István ellen, azt bizony már csak ennek a jó népnek szomorúan nagy hiszékenysége magyarázza meg.

El kelle bukunk — hajh, minő tanulmány,
 Meg kelle törnöd — óh, mily áldozat !
 Hov romjaidra s romjainkra hullván,
 Adjunk Igaz, tenéked igazat.

11. Még arról is lehetne szólni egy pár szót, hogy milyen legyen az az emlék, amit Tisza Istvánnak Debreczenbe állítunk. De nem akarom tovább fárasztani már is nagyon igénybe vett szíves türelmüket.

Az elmondottakból úgyis sejteni lehet, hogy milyennek szeretném azt az emléket.

Egy kissé élesnyelvű ember azt mondta, hogy Magyarországon túlnyomóan kétféle emberek csinálják a politikát: tanulatlan értelmesek és tanult értelmetlenek. A három év előtti események mintha igazolnák ezt a pajkos megjegyzést.

Én azt tartanám Tisza Istvánhoz legméltóbb emléknek, mely azt biztosítaná, hogy szeretett hazánk sorsának intézése tanult értelmesek kezében lehessen.

De mindegy, akármi Ieεζ is az az emlék, a legmaradandóbb, legbecsesebb emlék úgyis az, amit sziveinkben állítunk a nagy magyar vértanúnak, erősen elszánván magunkat és arra tanítván az utánunk következő nemzedékeket, hogy az önfeláldozásra kész hazafiságban, magyar nemzetünk hív szeretetében, mások jogának tiszteletében, magunk kötelességének pontos teljesítésében méltó követői legyünk Tisza Istvánnak.

Ez az emlék lesz biztos sarkköve nagy Magyarország újra felépülésének.

